

УДК 349.412.26

В.С. МАКАРЕНКО, Донецький національний університет

ЩОДО ПОНЯТТЯ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ

Ключові слова: примус, припинення, земельна ділянка, право користування

Користування земельною ділянкою є одним із основних правових титулів, на якому земельна ділянка може належати суб'єктам земельних правовідносин. Відповідне право закріплене Земельним кодексом України і гарантується державою. Суб'єкт користування не може бути позбавлений даного права без порушення законодавства або наявності підстав припинення такого права. Виходячи з цього, припинення права користування земельною ділянкою є наслідком порушення законодавства щодо використання земельної ділянки або факту того, що використання земельної ділянки відповідним суб'єктом суперечить суспільним інтересам. Поняття примусового припинення права користування земельною ділянкою зустрічається у вітчизняних нормативно-правових актах двадцять сім разів, зокрема в Земельному кодексі України, Законах України «Про охорону культурної спадщини», «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік», наказах Фонду державного майна, однак чинне законодавство не містить нормативного визначення даного поняття.

Категорія правового примусу розроблена у працях вчених-теоретиків права і представників суміжних галузевих юридичних наук: А.І. Каплунова, С.Н. Кожевникова, Т.О. Коломійця, В.В. Серьогіної, О.М. Шевчука тощо. Проте, сьогодні проблема визначення поняття примусового припинення є нерозв'язаною, хоча факт застосування даного

терміну у законодавстві вказує на необхідність його визначення. Тому метою даної статті є виявлення ознак терміну «примусове припинення права користування земельною ділянкою» та уточнення даного визначення. Її новизна полягає в комплексному дослідженні поняття примусового припинення права користування земельною ділянкою, встановленні його ознак та пропозиції синтетичного визначення даного поняття. Вперше наведено авторське визначення «примусове припинення права користування земельною ділянкою», встановлено його ознаки та запропоновано внести зміни до Земельного кодексу України для закріплення даного визначення.

Для його визначення необхідно звернутися до етимології даного терміну. У науковій літературі зустрічаються різноманітні визначення примусу, що пов'язано зі складністю та багатоаспектністю цього явища [1]. Для визначення поняття примусу у земельному праві необхідно залучити знання та досягнення різних юридичних наук – філософії права, теорії держави та права, кримінального права, адміністративного права, оскільки тільки наука земельного права не спроможна надати визначення комплексного та міждисциплінарного поняття примусу.

Для висвітлення цього питання необхідно починати з розгляду значення слова «примус». Так, у тлумачних словниках В.І. Даля, С.І. Ожегова знаходимо схожі визначення, зокрема, «примусовий» – 1. Вчинюваний, здійснюваний не з доброї волі, насильно. Примушувати – силою спонукати до чогонебудь, приневольовати [2, с.635]. Примусити – змусити вчинити що-небудь [3, с.561]. Примушувати, примусити когось – приневольити, силувати, змушувати [4, с.717]. Характерним для цих визначень є пояснення примусу здебільшого за допомогою застосування насилля. Хоча для галузей права, в тому числі земельного права, де примус є правовим, тобто регламентованим у законодавстві, існує велика різниця між правовим примусом та насиллям, застосування якого є неприпустимим.

ним, протиправним, таким, що порушує права людини і громадянина.

В науковій літературі поняття примусу та його ознаки розроблялись різними дослідниками. Так, на думку А.І. Каплунова, примус – це процес зняття індивідуальної волі за допомогою зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб змусити індивіда зробити що-небудь або утриматися від яких-небудь дій [5, с.93].

О.М. Шевчук вважає, що державний примус є персоніфікованим, являє собою зовнішній вплив на суб'єкта з метою примусити його виконувати правові приписи, не допустити нових порушень. Цілі примусової діяльності досягаються шляхом впливу на моральну, майнову, організаційну та фізичну сферу конкретного суб'єкта права [6, с.108]. Т.О. Коломієць визначає державно-правовий примус як метод реалізації державної влади [7, с.93].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що проблемі примусу у літературі присвячена низка публікацій, в яких автори розглядають примус у різних аспектах: як метод впливу, що забезпечує вчинення дій людьми усупереч їх волі, в інтересах примушувача [8, с.49]; як специфічний метод правового регулювання, а також як реальне правове явище, правовідносини, комплексний правовий інститут [9, с.35]; як засіб забезпечення законності і правопорядку [10, с.99].

Аналізуючи наведені тлумачення поняття примусу, можна дійти висновку, що кожен із запропонованих підходів заслуговує на увагу, проте по відношенню саме до припинення права користування земельною ділянкою термін «примус» найбільш доцільно використовувати у наступному значенні: це зовнішній вплив на суб'єктів з метою змусити усупереч їх волі, в інтересах суспільства і держави або для забезпечення законності і правопорядку, вчинити певні дії або утриматися від них.

У національному законодавстві термін «припинення» вживається у багатьох нормативних актах. Навіть в Основному Законі України – Конституції – використовуються поняття «припинення громадянства» (ст.4) та «припинення повноважень» (ст.77) [11].

У земельному праві також використовується термін «припинення», однак його зміст не розкривався. Дане поняття тривалий час використовується у наукових дослідженнях, проте його нормативне закріплення у національному законодавстві на сьогоднішній день відсутнє. Термін «припинення» за своїм змістом є багатозначним і вживається в різних значеннях і контекстах.

Новий тлумачний словник української мови трактує слова «припиняти», «припинити» як переривати яку-небудь дію, процес, стан, що триває; змушувати кого-небудь перестати робити щось чи поводити себе відповідно до встановленого порядку [12]. У тлумачних словниках В.І. Даля, С.І. Ожегова термін «припинення» визначається як: закінчити, перестати, зупинити, більше не робити чи почати робити те, що не робив [4, с.393]; покласти кінець чому-небудь, зупинити робити що-небудь; прийти до завершення, скінчитися [3, с.583].

На нашу думку, найбільш близьким по відношенню до науки земельного права є розуміння терміну «припинення» як переривання, закінчення дії, процесу або стану, що триває, адже користування земельною ділянкою можна розглядати з одного боку як певний процес, який існує у реальній дійсності, а з іншого як правовий стан певної земельної ділянки.

Як вже зазначалося вище, право користування земельною ділянкою є одним із основних правових титулів, на якому земельна ділянка може належати суб'єктам земельних правовідносин. Вивченню поняття права користування земельною ділянкою свої роботи присвячували Г.А. Зорич, В.М. Мартин, Г.А. Аксененок, М.В. Шульга, А.М. Мірошніченко тощо.

Обсяг і зміст поведінки, яку має право вчиняти користувач речі, можуть бути різними, і це дає підстави поділяти право користування на повне та неповне. Повним правом користування запропоновано вважати таке, що надає користувачеві можливість вчиняти щодо майна усі можливі та незабо-

ронені законом дії, які охоплює поняття користування (експлуатувати річ, вилучати з речі природні плоди та доходи, здійснювати юридичне користування річчю, передаючи її у найм, позичку й т.п.). Неповне право користування дає управленій особі можливість вчиняти лише певну частину дій (чи дії), що становлять зміст поняття «право користування» [13, с.7].

В широкому розумінні право користування земельною ділянкою охоплює як повне, так і обмежене право користування, проте оскільки змістом даної роботи є дослідження примусового припинення права користування земельною ділянкою автор вважає за доцільне звзвити предмет дослідження до правових відносин повного користування земельною ділянкою.

Щодо співвідношення термінів «право користування земельною ділянкою» та «право землекористування» в науці існують дві думки. Хоча поняття «землекористування» і «користування земельними ділянками» можуть співвідноситись як загальне та часткове, вважаємо за доцільне використовувати ці терміни як ідентичні з метою уникнення повторень, скорочення терміну та в наслідок того, що поняття «землекористування» має більш тривалий час використання в історичному аспекті [14, с.117].

Етимологічне, смислове значення терміну «землекористування» розкриваються різними авторами по різному. Так, у тлумачному словнику С.І. Ожегова дається наступне визначення: «землекористування – це використання землі, її сільськогосподарська експлуатація» [3, с.228]. У даному визначенні автор робить акцент на сільськогосподарському використанні земельної ділянки, тобто першочергове значення землі вбачається в якості засобу виробництва, матеріальної основи існування людини.

П.П. Андрушко визначає землекористування у земельному праві України як одну з правових форм використання землі для будь-яких цілей або одна з правомочностей власника земельної ділянки, що полягає у вилу-

ченні землекористувачем корисних властивостей земельної ділянки з дотриманням вимог її раціонального використання, відтворення та охорони [15, с.113]. На думку Г.А. Аксєнєнок, інститут права землекористування є об'єктивним правом, що включає в себе систему норм земельного права, які направлені на забезпечення планомірного розподілу землі, визначають умови і порядок землекористування, права і обов'язки землекористувачів з метою досягнення правильного і раціонального використання землі як загального предмета праці та основного засобу виробництва в сільському господарстві [16, с.28].

М.В. Шульга розглядає право користування земельною ділянкою як суб'єктивне право через забезпечену і гарантовану державою можливість конкретної особи добувати у встановленому порядку корисні властивості землі [17, с.104]. А.М. Мірошніченко визначає право землекористування у суб'єктивному розумінні як правовий титул, що надає фізичним особам право використовувати земельну ділянку не на титулі права власності. Такий титул є «ярликом», що відповідає певній сукупності повноважень щодо земельної ділянки [18, с.153].

Проаналізувавши визначення права землекористування різними науковцями можна дійти висновку, що найбільш точно, на нашу думку, його розкриває А.М. Мірошніченко. Проте надане ним визначення має певні неточності. По-перше, автор занадто широко трактує даний термін, адже як було зазначено вище, предметом дослідження є правові відносини з повного користування земельною ділянкою. По-друге, суб'єктами користування земельною ділянкою можуть бути не тільки фізичні особи, а також юридичні, а в окремих випадках на підставі договору оренди право користування земельною ділянкою здобувають також іноземні держави.

Враховуючи вищевказане, можна надати наступне визначення терміну «право користування земельною ділянкою»: це правовий титул, що надає суб'єктам право використовувати земельну ділянку без виникнення

права власності шляхом вчинення всіх можливих та незаборонених законом дії через вилучення землекористувачем корисних властивостей земельної ділянки з дотриманням вимог її раціонального використання, відтворення та охорони.

Таким чином, до основних ознак поняття «примусове припинення права користування земельною ділянкою» можна віднести наступні:

- здійснюється через зовнішній вплив на суб'єкт з метою змусити усупереч його волі, в інтересах суспільства і держави або для забезпечення законності і правопорядку, вчинити певні дії або утриматися від них;

- являє собою переривання, закінчення дії, процесу або стану, що триває;

- відбувається примусове припинення правового титулу, що надає суб'єктам право використовувати земельну ділянку без виникнення права власності шляхом вчинення всіх можливих та незаборонених законом дії через вилучення землекористувачем корисних властивостей земельної ділянки з дотриманням вимог її раціонального використання, відтворення та охорони.

Отже, проаналізувавши терміни «примусове», «припинення» та «право користування земельною ділянкою», можна надати таке синтетичне визначення поняття «примусове припинення права користування земельною ділянкою»: це зовнішній вплив на суб'єктів в інтересах суспільства і держави або для забезпечення законності і правопорядку, що полягає у перериванні, закінченні всупереч їх волі дії правового титулу, який надавав суб'єктам право використовувати земельну ділянку без виникнення права власності шляхом вчинення всіх можливих та незаборонених законом дії шляхом вилучення землекористувачем корисних властивостей земельної ділянки з дотриманням вимог її раціонального використання, відтворення та охорони.

Для зручності правозастосування слід, на нашу думку, закріпити дане визначення шляхом доповнення Земельного кодексу

України статтею 142-1 «Примусове припинення права користування земельною ділянкою».

ЛІТЕРАТУРА

1. Михалко І. С. Поняття примусу в кримінально-виконавчому праві / Михалко І. С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_3/PB-3/PB-3_33.pdf.

2. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. Т. 11 Пра-пятью / ред. тома Е. Э. Биржакова и Р. П. Рогожникова. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 1842 с.

3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.

4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание: в 4 т. Т. 3. П / В. И. Даль. – М. : Астрель, 2003. – 928 с.

5. Каплунов А. И. Об основных чертах и понятии государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 10–17.

6. Шевчук О. М. Державний примус у системі засобів соціального впливу / О. М. Шевчук // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2002. – № 17. – С. 105–109.

7. Коломієць Т. До питання співвідношення державно-правового примусу і суміжних понять / Т. Коломієць // Право України. – 2005. – № 1. – С. 91–93.

8. Кожевников С. Н. Государственное принуждение: особенности и содержание / С. Н. Кожевников // Советское государство и право. – 1978. – № 5. – С. 47–53.

9. Серегина В. В. Государственное принуждение по советскому праву / В. В. Серегина. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. – 120 с.

10. Кудрявцев В. Н. Современная социология права : учеб. для юрид. ф-тов и ин-тов / В. Н. Кудрявцев, В. П. Казимирчук. – М. : Юристъ, 1995. – 297 с.

11. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96 ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

12. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. – 2-ге вид., виправл. – К. : Аконіт, 2003 – Т. 2. – 2003. – 927 с.

13. Мартин В. М. Право користування чужим майном : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Мартин В. М. – Львів, 2006. – 19 с.

14. Зорич Г. А. право постійного земле-користування: поняття та юридичні ознаки / Г. А. Зорич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 6. – С. 117–123.

15. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін. ; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.

16. Право землепользования в СССР и его виды / отв. ред. Г. А. Аксененко, Н. И. Краснов. – М. : Юрид. лит., 1964. – 544 с.

17. Шульга М. В. Земельне право України / Шульга М. В. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

18. Мірошніченко А. М. Земельне право України : навч. посіб. / Мірошніченко А. М. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с.

Макаренко В. С. Щодо поняття примусового припинення права користування земельною ділянкою / В. С. Макаренко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 546–550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mvckzd.pdf>

Розглядаються питання визначення поняття примусового припинення права користування земельною ділянкою. На підставі аналізу чинного законодавства та наукових праць виведене синтетичне визначення поняття примусового припинення права користування земельною ділянкою. Запропоноване закріплення цього поняття в законодавстві України.

***

Макаренко В.С. О понятии принудительного прекращения права пользования земельным участком

Рассматриваются вопросы определения понятия принудительного прекращения права пользования земельным участком. На основе анализа действующего законодательства и научных работ выведено синтетическое определение понятия принудительного прекращения права пользования земельным участком. Предложено закрепление данного понятия в законодательстве Украины.

***

Makarenko V.S. About the Notion of Enforcement Termination of Right of Use of a Land Parcel

Questions of definition of concept of the compulsory termination of the right of use are considered by the ground area. On the basis of the analysis of the current legislation and scientific works synthetic definition of concept of the compulsory termination of the right of use by the ground area is deduced. Fastening of the given concept of the legislation of Ukraine is offered.